

Alexandrijská knihovna

Brzy po založení města Alexandrie Alexandrem Velikým (roku 332 př. n. l.) přišel Aristotelův žák Démétrios, jenž byl rádcem krále Ptolemaia I. Sótéra, s myšlenkou vybudovat knihovnu podle vzoru knihovny svého učitele v Athénách. Cílem tohoto projektu bylo shromáždit písemnosti veškerého lidstva.

Knihovna vznikla asi v roce 295 př. n. l. jako součást proslulého alexandrijského domu Múz – Múseionu. Dům byl jednou ze starořeckých vědeckých škol, jakousi první státní starověkou univerzitou. Byl zasvěcen Múzám, božským ochránkyním umění a věd. V době největšího rozkvětu měla knihovna 500 000 až 700 000 papyrových svitků.

V budovách patřících Alexandrijské knihovně žili písaři, kteří přepisovali rukopisy zapůjčené z jiných knihoven. Podle legendy dokonce každá loď, která kotvila v Alexandrii, musela zapůjčit rukopisy, jež měla na palubě. Ty nejcennější byly odkoupeny nebo opsány.

Knihy pro Alexandrijskou knihovnu sbírali i egyptští králové. Ptolemaios III. si vypůjčil z Athén drahocenné rukopisy Aischylových, Sofoklových a Euripidových tragédií pod záminkou, že podle nich chce pořídít kopie. Athéňané na něm žádali patnáct talentů jako záruku, že rukopisy budou vráceny. Král však raději oželel zálohu a originály si ponechal, zatímco do Athén poslal jen kopie.

Do alexandrijských paláců se sjížděli znamenití spisovatelé a vědci. Byl jim poskytnut zdarma byt v Múseionu, byli osvobozeni od všech daní a služeb a jejich povinností bylo jen oslavovat krále. Nejslavnější z nich byli jmenování knihovníci a učitelé králových dětí a jejich přátel. Alexandrijští knihovníci patřili často nejen mezi přední helénistické vědce, nýbrž i k nejvýznamnějším zástupcům helénistického písemnictví. Jedním z nejslavnějších knihovníků Alexandrijské knihovny byl Kallimachos z Kyreny (asi 310-240 př. n. l.), „otec literární historie“. Sestavil podrobný popis všech v ní uložených rukopisů, čímž strávil mnoho let. Byl to soubor 120 knih a jejich úplný název zněl „Seznamy všech ve vědě a vzdělání významných mužů a toho, co napsali“. Knihy byly tříděny podle Kallimachova klasifikačního systému. Kallimachův katalog uváděl nejen tituly děl, ale také podrobné informace o autorech a jejich dílech a rovněž analýzu textů. Tato rozsáhlá bibliografie byla po dlouhý čas základním přehledem řecké literatury. Knihovnu užívali přední učenci toho období, jako např. geograf Erasthenes, matematik Euklides, gramatik Apollonios, matematik Archimédés.

O dalším vývoji Alexandrijské knihovny toho víme málo, od roku asi 150 př. n. l. pak kromě údajů o jejím postupném zániku téměř nic. Částečně ji zničil požár v roce 48 př. n. l. při tažení Césara do Egypta. Je však známo, že pokračovala ve svém působení i v římské době. Definitivně zanikla v roce 642. Ve 13. století se rozšířila pověst, že svitky z Alexandrijské knihovny zatápěli Arabové v 7. století v alexandrijských lázních.

V roce 1974 přesvědčil profesor Mustafa al-Abadi¹⁾ rektora univerzity, aby prosadil projekt obnovy knihovny. Trvalo však 10 let, než jeho myšlenky získaly podporu u egyptské vlády a mezinárodních společností. O 4 roky později – 26. června 1988 – položil egyptský prezident Husní Mubarak a generální ředitel UNESCO Federico Mayor základní kámen pro novou knihovnu v blízkosti areálu fakulty umění poblíž alexandrijského přístavu. V témže roce byla vyhlášena mezinárodní architektonická soutěž, do níž se přihlásilo 524 návrhů z 52 zemí. První cenu získala studie Američana Craiga Dykerse, Rakušana Christopa Kapellera a Nora Kjetila Thorsena. Posledně jmenovaný přivedl ke spolupráci na architektonickém návrhu další norské kolegy ze společnosti Snøhetta²⁾. Pro realizační projekt pak bylo vytvořeno konzorcium s káhirskou firmou Hamza Associates³⁾.

Vlastní stavba probíhala v letech 1995 až 2001. Zemní práce prováděly italská firma (Rodio Trevi) a egyptská firma (The Arab Contractors). Posledně jmenovaná společně s britskou firmou Balfour Beatty postavily na ploše 85 000 m² jak jedenáctipatrovou knihovni budovu, tak poblíž ležící muzeum s planetáriem a piazzu.

Stavba byla komplikovaná, protože ji zpomalovaly archeologické průzkumy (nalezené předměty jsou vystaveny v archeologickém muzeu). Náklady na stavbu byly naplánovány do výše 121 milionů dolarů, nákup vybavení měl přijít na 20 milionů dolarů a nákup knih a časopisů na 31 milionů dolarů. Na základě dohod z Asuánské schůzky hlav arabských států v roce 1990 přispěl Irák, Saúdská Arábie, Spojené arabské emiráty a Omán 65 miliony dolarů. Itálie poskytla laboratoř pro restaurování starých dokumentů v částce 4 miliony dolarů, Německo zakoupilo dopravníkový systém na knihy, Japonsko dodalo audiovizuální zařízení. V řadě zemí (Austrálie, Bulharsko, Mexiko, USA aj.) vznikly organizace dobrovolníků na podporu stavby Alexandrijské knihovny.

Akvizice fondů započala v roce 1991, kdy byl stanoven cíl získat do termínu otevření budovy 200 tisíc svazků. V prvních dvou letech bylo získáno 40 tisíc svazků, v dalších letech vzrostly nákupy a dary na objem 30 tisíc svazků ročně. Alexandrie předala 5 tisíc rukopisů ze svého archivu, Francie dokumenty společnosti pro stavbu Suezského kanálu, Španělsko arabské spisy ze slavné sbírky uložené v Escorialu a Córdoba. Řecko nechalo zhotovit faksimile mapy Claudia Ptolemaia, kterou o 1500 let později užil Kryštof Kolumbus k cestě do Ameriky. Řada knižních darů přišla z Brazílie, Ruska, Číny i Japonska.

V dubnu 2001 byl jmenován ředitelem knihovny Ismail Serageldin⁴⁾, dřívější viceprezident Světové banky. Jeho kontakty by měly pomoci při financování chodu knihovny. Dne 1. srpna 2001 proběhlo slavnostní ukládání fondů na regály. Za přítomnosti alexandrijského guvernéra byl jako první uložen korán, který ručně opsal v 7. století Ibn al-Bawab, a bible. Mezi prvními publikacemi byly rovněž novely egyptského nositele Nobelovy ceny za literaturu Nagiba Mahfuze a kniha „Dny“ od uznávaného arabského vědce Tahy Hussaina. Poté byl vyzván profesor Mustafa al-Abadi, který první přišel s myšlenkou obnovy Alexandrijské

knihovny, aby do regálu postavil svou knihu. Po ní následovala příručka k programu Microsoft Excel 2000.

Termín slavnostního otevření se několikrát změnil, protože u kompletačních a dokončovacích prací došlo ke zpožděním, na podzim 2001 nebylo ještě instalováno 600 počítačů pro uživatele a další technika. Přesto se 1. října otevřela budova pro veřejnost, aby si ji mohli zájemci během šestitýdenního zkušebního provozu prohlédnout. Mezi nimi byla i skupina třiceti českých knihovníků.

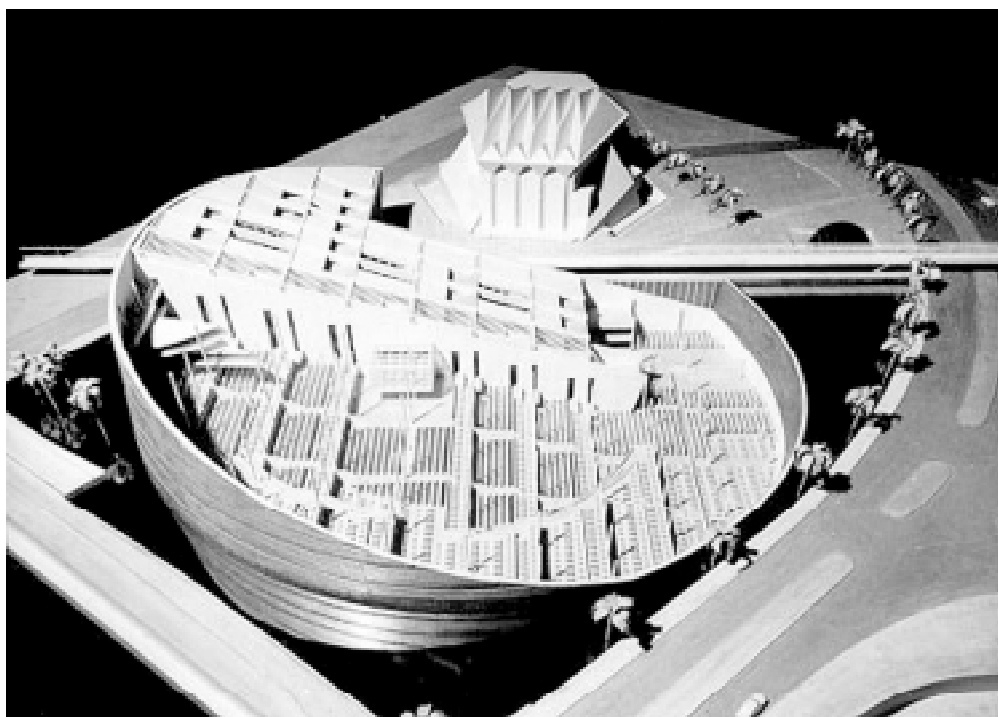
Na piazzze rozpálené horkým poledním sluncem nás přivítala mladá Arabka Arza Erzat, která má na starost styk s veřejností. Plynulou angličtinou nás seznámila s historií původní Alexandrijské knihovny a pak nás zavedla do budovy. Má jedenáct podlaží, přičemž hlavní vchod je v podlaží pátém. Prošli jsme vstupní halou, z níž napravo vedou schody do kavárničky, knihovny pro mládež ve věku 14 až 16 let a do knihovnického institutu. Zastavili jsme se v tzv. Ptolemaiově hale slávy, kde jsou ve vitrínách vystaveny nejvýznamnější dokumenty (zmiňovaný korán, dokumenty o stavbě Suezského průplavu věnované Francií aj.), a v Kallimachově hale, kde v tu dobu probíhala výstava fotografií dokumentujících průběh výstavby knihovny. Poté jsme vstoupili do studovny. Ta má kruhový půdorys o průměru 160 metrů a nabízí 2000 míst pro čtenáře. Údajně je to největší místnost svého druhu na světě. Je členěna do 14 terasovitých poloúrovní ve tvaru ohromného amfiteátru. Po jejím obvodu jsou prefabrikované panely s otvory, v nichž je absorpční materiál pohlcující hluk. Průvodkyně nás upozornila i na nosné sloupky, které mají průměr 70 cm, jsou vysoké 16,5 m a jsou zakončeny hlavicemi ve tvaru lotosových pupat. V nich byly patrné rýhy, do nichž se v případě požáru spustí rolety, aby nedošlo k rozšíření ohně a neopakovala se historie.

S velkou pýchou nám ukázala stoly a židle ve studovně. Byly navrženy a vyrobeny v Norsku kombinací různých materiálů (několik druhů dřeva, kůže a nerezová ocel), přičemž židle respektují ergonomii a v jejich tvarech se odráží dávné egyptské umění. Aby k nim více pronikalo denní světlo, jsou umístěny na kraji každé terasy, zatímco informační přepážky a regály s fondy jsou pod terasami. Ty jsou propojeny jak schodišti, tak výtahy. Na nepohyblivé čtenáře na vozíčkách je pamatováno pozvolně se svažujícími rampami, které nám však připadaly příliš dlouhé.

Postupně jsme sestupovali níž a níž a procházeli jednotlivými podlažími. Několik řemeslníků upravovalo přístupové schodiště a cosi si prozpěvovalo. Průvodkyně nám prozradila, že to není zpěv, ale předřikávání veršů koránu...

Podle nápisů na knihách jsme poznali, že jsou ve volném výběru uspořádány podle desetinného třídění. Kapacita volného výběru je půl milionu svazků. Ve vstupním podlaží jsou knihy a časopisy věnovány společenským vědám. O patro níže pak ekonomii, knihovnictví a archeologii. Je tu umístěna také depozitní knihovna dokumentů OSN a Evropské unie a vede odtud podzemní chodba do planetária s muzeem vědy. Třetí patro je věnováno publikacím o hudbě a umění. Podobně jako v ostatních patrech je i zde část fondů uložena v nepřístupných prostorách, které však pro personál nejsou příliš vzdálené, takže čtenář nebude dlouho čekat na doručení vybraných knih. Přitom kapacita těchto skladů činí 4 miliony svazků, a pokud budou vybaveny kompaktními regály, vzroste kapacita celé budovy dokonce na 8 milionů svazků. Zlí jazykové tvrdí, že však většina dosud získaných knih v angličtině je žalostně úrovně – jedná se o zastaralé turistické průvodce a příručky typu, jak nejlépe investovat.

Ve druhém podlaží nás průvodkyně upozornila na audiovizuální studovnu a na publikace o jazyku a literatuře,

v prvním podlaží pak na speciální kovové skříně na mapy. V tomto podlaží čtenáři najdou i filozofické a náboženské spisy, zeměpisnou a historickou literaturu. Výtahem jsme se pak vrátili do pátého podlaží, a překonali tak dvanáctimetrový rozdíl.

Naše průvodkyně nás opět vyvedla z budovy, abychom si ji prohlédli zvenčí. Je kruhová a zkosená ve směru ke Středozemnímu moři. Její obvodová zeď je obložena ručně štípanými žulovými monolity vysokými až dva metry a dovezenými z lomu v poušti na jihu Egypta. Na nich jsou vytesány nápisy v 65 různých písmech, včetně run, Braillova písma a čárových kódů. Hrubý povrch zdi se odráží jako středověká pevnost na hladině vodní nádrže, v níž roste papyrus.

Aluminiová střecha se naklání v úhlu šestnácti stupňů a do jejího průhledu byly nainstalovány modré a zelené panely. Ty způsobují, že uvnitř studovny se při průchodu světla objevují na podlaze barevné odlesky, které čtenářům připomínají koloběh času.

Střecha je vyrobena z podobného materiálu a podobnou technologií jako křídla letadel, aby odolala slunečnímu záru. Nejlepší pohled na ni a na sousedící planetárium je z lávky. Vede z univerzitního areálu, protíná knihovnu a směřuje k přístavu. Původně měla vést až k němu, ale alexandrijský guvernér nemá rád mosty nad rušnými ulicemi. Na ní nám průvodkyně ukázala, že střecha připomíná počítačový čip, a rozloučila se s námi. Předali jsme jí několik drobných dáreků, obrazových knih o českých knihovnách a požádali ji, aby se staly součástí fondu Bibliotheky Alexandriny, jak je knihovna nazývána.

Cestou k autobusu jsme diskutovali o tom, zda přece jen neměl chudý Egypt využít získané prostředky na jiné účely než na tak monstrózní stavbu. V současné době totiž náklady vzrostly na 217 milionů dolarů. Po několika dnech v Egyptě jsme již trochu poznali mentalitu Arabů a dozvěděli se, že gramotnost zde dosahuje pouze 50 procent. Přemýšleli jsme, zda se podaří zaplnit aspoň zčásti regály knihami v době, kdy se začíná publikovat častěji elektronicky než klasickým způsobem na papír. Uvažovali jsme, kdo bude jezdit do Alexandrie kvůli studiu knih, do města, které má sice 4,5 milionu obyvatel, ale je nazýváno největší vesnicí na světě, protože nemá ani vlastní deník (noviny). Nakonec pod dojmem z krásy exteriéru i interiéru budovy jsme zanechali diskusí s tím, že budoucnost sama ukáže, jak potřebná stavba byla.

Poznámky:

- 1) Profesor řecké a římské historie na Alexandrijské univerzitě a autor knihy o historii Alexandrijské knihovny.
- 2) Jejím zakladatelem je i Čech Martin Roubík, který se rovněž zčásti podílel na projektování Alexandrijské knihovny. Snøhetta značí v překladu sněhovou čepici a je rovněž norským názvem pro nejvyšší horu. Projektovala mimo jiné městskou knihovnu v Malmö a rekonstruovala budovu velvyslanectví České republiky v Norsku.

- 3) Firma projektovala např. káhirské metro. Její majitel Mamdouh Hamza je stavební statik.
- 4) Narodil se v egyptské Gize v roce 1944. Studoval ekonomii, sociologii a urbanismus na Harvardské univerzitě a na univerzitě v Káhiře. Plynně hovoří anglicky, francouzsky a arabsky.

Prameny:

Chepesiuk, Ron: Dream in the desert: Alexandria's library rises again. *American libraries* (ISSN 0002-9769), vol. 31, č. 4, April 2000, s. 70-73.

Hook, Erling, Tatlow, Dermont: Egyptian tomes. *Geographical Magazine* (ISSN 0016-741X), vol. 73, April 2001, s. 40-45.

Edmiston, Susan. A great library rises again. *Forbes* (ISSN 0015-6914), vol. 167, č. 13 (28.5.2001), s. 14.

The great library. *The Architectural review* (ISSN 0003-861X), vol. 220, č. 1254, August 2001, s. 16-18.

First books in new Alexandria library. AP Worldstream, 1.8.2001

Holden, Constance. Alexandria to reopen library. *Science Now*, 24.8.2001, s. 4.

Davey, Peter. Bibliotheca Alexandrina. *The Architectural review* (ISSN 0003-861X), vol. 220, č. 1255, September 2001, s. 40-50.

Smith, Helena. Capital of memory. *New Statesman* (ISSN 1364-7431), vol. 130, 3.9.2001, s. 24-27.

El Deeb, Sarah. Egypt opens \$230 million library. *Associated Press Online*, 2.10.2001

Rogers, Michael, Oder, Norman, DiMattia, Susan. Alexandria Lib. Opening in sight. *Library Journal* (ISSN 0363-0277), vol. 126, č. 18 (1.11.2001), s. 24-25.

Alexandrian library premieres. *American libraries* (ISSN 0002-9769), vol. 32, č. 10, November 2001, s. 30-31.

Bibliotheca Alexandrina. *Architekt* (ISSN 0862-7010), roč. 46, č. 12, prosinec 2001, s. 3-12.

www.unesco.org/webworld/alexandria_new/ram/alexandria_3.ram (audiovizuální soubor s komentářem čteným Omarem Šarifem)

www.bibalex.gov.eg

Aleš Brožek
SVK Ústí nad Labem